

Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri
Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu - II

(Karamanoğulları Beyliği)

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER
Doç. Dr. Mehmet MERCAN
Yrd. Doç. Dr. Yakup KAYA
Arş. Gör. Cem UNCU

Baskı: Ekim 2016

Yayın Yönetmeni

Prof. Dr. Muzaffer ŞEKER

Prof. Dr. Önder KUTLU

Editör

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER

Doç. Dr. Mehmet MERCAN

Yrd. Doç. Dr. Yakup KAYA

Arş. Gör. Cem UNCU

Grafik & Tasarım & Kapak

Muhammed Sami PAÇURLU

Mustafa ALTINTEPE

Uzm. Serpil YAKUT

Fotoğraf

Yrd. Doç. Dr. Yasin BULDUKLU

İletişim

Nişantaşı Mah. Dr. Hulusi Baybal Cad. No: 12 Kat 25

Selçuklu / Konya

Tel: 0332 280 80 80 Fax: 0332 236 21 41

rektorluk@konya.edu.tr

www.konya.edu.tr

TAKIM NO:

978-605-4988-05-1

ISBN:

978-605-49-88-07-5

Baskı:

Erman Ofset Matbaacılık Ltd. Şti.

Fevzi Çakmak Mah. Özlem Cad. No: 33/G

Karatay / KONYA - Tel: 0332. 342 01 55

Sertifika No: 15409

2. CİLT

Konya, Ekim 2016

© 2016 Necmettin Erbakan Üniversitesi

Bu eserin tüm yayın hakları, Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörlüğüne aittir. Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz.

Bu Kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Kapakta kullanılan sikke fotoğrafı Betül-Gültekin Teoman aracılığı ile Pernille Klemp arşivinden alınmıştır.

AKSARAY'DA KARAMANOĞLU DEVRİ ULU CAMİİ VE GÖREVLİLERİ

Hamit ŞAFAKCI*

Eşref TEMEL**

Özet

Bu çalışmada, Karamanoğulları damgasını taşıyan Aksaray kentinin tarihi dokusu içinde önemli bir yere sahip, günümüzdeki adıyla "Ulu Camii" diye bilinen mabedin, şehrin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı üzerindeki etkileri nelerdir? sorusuna cevap aranacaktır. Bu anlamda öncelikle kurumun işleyişi nasıldı? Ne tür hizmetler veriliyordu? gibi temel sorular yanıtlanmaya çalışılacaktır. Ardından verilen hizmetler üzerinden, caminin şehre sağladığı katkılar somut olarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca caminin Selçuklar ile ilişkisine değinilerek Karamanoğlu devrinde ortaya çıkan yapıya Karamanoğlu Mehmet Bey ve Karamanoğlu İbrahim Bey'in katkıları anlatılacaktır. Kurumlardaki devamlılık esası üzerine Karamanoğulları devri yapısı olan caminin Osmanlı dönemindeki işleyişi ve görevlileri de belirtilecektir.

Kurumlar, devamlı hizmet verebilmek için vakfa ihtiyaç duymuşlardır. Bunun için öncelikle Ulu Camii'nin kurum olarak işleyişini ortaya koyan kayıtları üzerinde durulacaktır. Bu anlamda vakfın devamlılığını sağlayan müteveli, nazır, câbî, katip gibi görevliler ve yaptığı işler üzerinde durulacaktır. Ardından Tapu Tahrir, Vakıf ve Muhasebe defterlerine göre verilen hizmetler ele alınacaktır. Bu kapsamda imam, müezzin, cüzhân, devirhân, çerağdar, sermahfil, kayyim, ferrâş, Muhammediyye-hân, mu'arrif, bevâb, aşırhân gibi cami görevlileri dışında vâzilik, hatiplik, hadis şeyhliği, dersiamlık, şeyhülkurralık gibi eğitim hizmetlerinden de bahsedilecektir. En son olarak zikredilen hizmetler üzerinden, caminin şehre sağladığı; sosyal, ekonomik ve kültürel katkılar somut olarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ulu Camii, Karamanoğlu, Aksaray, vakıf, Mehmet Bey, İbrahim Bey.

KARAMANOĞLU PERİOD ULU MOSQUE AND ITS MISSION IN AKSARAY

Abstract

** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, srftml@hotmail.com.

* Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Seyitler Yerleşkesi/ARTVİN, hamitsafakci@artvin.edu.tr.

{ Karamanoğulları Beyliği }

The study looks for answering the question “what the impacts of temple, which is currently named Ulu Mosque and has an important role on Aksaray’s historical construction and tracing of Karamanogulları, are on social, economic and cultural structure of the city. In this context, how was the temple system working? What was the temple’s services? Than, related to services, the study tries to state temple’s contributions to city. However, dealing with the relations between mosque and Seljukians, it will be mentioned about contributions of Karamanoglu Mehmet Bey and Karamanoglu Ibrahim Bey in Karamanoglu Period. And It will be stated the Mosque’s working conditions as a Karamanoglu Period building and staffs in Otoman Period through the contiunity of the foundations.

Foundations had needed to funds continously for delivering the services. To explain this, it will be emphasized on the record which shows the actions of mosque. As such, the study also stresses on mosque’s staffs, named as mutevelli, nazır, câbî, katip who maintain the foundation and their works. Than services will be evaluated through Tapu Tahrir, fund and accounting records. In this context, except the mosque’s staffs like imam, müezzin, cüzhân, devirhân, çerağdar, sermahfil, kayyim, ferrâş, Muhammediyye-hân, mu’arrif, bevvâb, aşırhân, education services like vâizlik, hatiplik, hadis şeyhliği, dersiamlık, şeyhülkuralık. will be examined.

Keywords: Ulu Mosque, Karamanoglu, Aksaray, foundation, Mehmet Bey, Ibrahim Bey.

GİRİŞ

Cami, Arapça *cem* kökünden türeyen, toplayan ve bir araya getiren anlamlarında kullanılan bir kavram olup başlangıçta cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan bir tabirdi. Mescitler daha çok vakit namazlarının kılındığı yerler olarak bilinmektedir (Önkal-Bozkurt, 1993: 46). Camiler, Müslümanların ibadetlerini huzur içinde yerine getirdikleri bir mekan olmasının yanında eğitim öğretim yapılan; idari, iktisadi, hukuki ve askeri kararların alındığı yerlerdi. Bunun için tüm sosyal oluşumlar mescit, cami ve külliyelerin etrafında teşekkül etmiştir.

A. ULU CAMİİ’NİN TARİHİ VE VAKIFLARI

Aksaray’da bulunan ibadethane, Ulu Camii olarak bilinmekle birlikte tarihi süreçte caminin adı; Cami-i Kebir, Karamanoğlu Camii, Karamanoğlu Mehmet Camii ve Karamanoğlu İbrahim Bey Camii olarak da zikredilmiştir. Şehirlerdeki en büyük camiler, Ulu Camii olarak anıldığından Aksaray’ın en büyük camisi olduğunu söylemek abartı olmasa gerek.

1. Ulu Camii’nin Tarihi

Sultan Mesud, Aksaray’da şimdiki Ulu Camii’nin bulunduğu yerde Konya’daki gibi bir cami yaptırmıştı. Bu cami, döşemeleri

mozaikli bir Bizans sarayı yerine ya da yanına yapılmıştı. Oğlu tarafından yenilenen cami, daha sonra büyük bir zelzelede yıkıldığı için tamir edilmiş ve Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından yenilenmişti (Konyalı, 1974: 281). Ulu Camii'nin Karamanoğulları devrinde yenilendiğine dair kitabede *emere bi-imaretihi tecdidihî es-Sultanü'l-a'zam Sultan Muhammed ibn-i merhumü'l-mağfur Alaeddin Beg fi-seneti ihda aşere ve semaniye-mie mimaruhu Firuz* yazmaktadır (Sönmez, 1995: 322; Konyalı, 2006: 273). Kitabede geçen *tecdidihî* terimi camide bir yenileme yapıldığını göstermektedir. Bu da caminin büyük bir onarımdan geçtiğine işaret etmektedir. 1476 tahririnde ve XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde caminin adı, Karamanoğlu Mehmet Bey Camii olarak geçerken Evliya Çelebi'nin eserinde ve ondan sonraki dönemlere ait belgelerde Karamanoğlu İbrahim Bey Camii olarak geçmiştir. Ancak bu isim değişikliğinin nedeni anlaşılamamıştır. Muhtemelen yanlış bir bilgi sonucu yerleşen bu isim daha sonra kullanılmaya devam etmiş olmalıdır. Elimizde camiye ait bir vakfiye de olmadığı için caminin yapıldığı zamana en yakın kaynaklar olan tahrir defterlerinin cami hakkında verdiği bilgiler doğru kabul edilmelidir. Dolayısıyla 1408 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey, Ulu Camii'yi yaptırmıştır denilebilir. Evliya Çelebi'ye göre, Karamanoğlu İbrahim Bey Camii, eski bir ibadet yeridir. Dört adet kemer üzerine kargir kubbeli bir camidir. Cami içinde 12 adet direk ile iki adet sanatkarane kapıları vardır. Minberi ve müezzin mahfili sade gözelidir. Minaresi camiden uzak olup cami kubbelerinin kireçlendiği bilinmektedir⁹⁰³ (Evliya Çelebi, 1314: 193).

⁹⁰³ Camiyle ilgili verilen bir kısım bilgiler şöyledir: Aksaray'da Selçuklular zamanında yapılan Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından tamir ettirilen Ulu Camii vardır (Huart, 1997: 274). Vakfiyelere göre caminin inşasına Karamanoğlu II. Mehmet Bey zamanında (1402-1424) başlanmış ve oğlu II. İbrahim Bey zamanında (1424-1463) arasında tamamlanmıştır. Minberi Selçuklu devrinden kalmış olup Aksaray'da Kılınc Arslan'ın yaptırdığı cami harap olunca oradan alınarak buraya getirilmiş ve minberin kitabesine bakılarak caminin Selçuklu eseri olduğu zannedilmiştir (Diez vd., 1950: 177). Karamanoğlu Camii ya da Ulu Camii iyi durumdadır. Bu cami kare planlı, 16 direk üzerinde duran ve iki adet basık kubbesi olan bir yapıdır. Görünüşe göre XIV. yüzyıldan kalma ve iyi durumdadır. Taç kapının tamir gördüğü anlaşılıyor. İçinden özellikle yüksek bir minarenin çıktığı ön avluda zarif ve ağaçlar tarafından gölgelenen bir çeşme bulunuyor. Onun önünde de geniş ve sakin pazar yeri var (Sarre, 1998: 114). Cami içte ve dışta tümüyle kesme taştır. Örtü kesme taş olup dışta, metal kaplamalı, eğimli çatıdır. Minber ise ahşaptır (Dülgerler, 2006: 80). 1913 yılında Aksaray'da en güzel

{ Karamanoğulları Beyliği }

Caminin minberi, Konya'daki Alaeddin Camii minberine benzemektedir. Selçuklu ahşap işçiliğinin şaheser bir örneği olan minber, abanoz ağacından yapılmıştır. (Konyalı, 1974: 1248-1249). Minberin kapısının üstündeki aynalıkta üç satır halinde Arapça bir kitabe vardır. Kitabede minberin Mesut bin Kılıç Arslan tarafından yaptırıldığı yazılıdır (Konyalı, 2006: 281; Oral, 1962: 26; Konyalı, 1974: 282). Bu minberin kapı sövesinin solunda ve sağında aynalığın altında II. Kılıç Arslan'a ait üç satırlık bir kitabe daha vardır (Konyalı, 2006: 281; Oral, 1962: 26; Konyalı, 1974: 282). Minberin sağ alt kısmında yazılan kitabeye göre, bugünkü caminin yerinde bulunan ve yalnızca minberi günümüze ulaşan Sultan Mesut Camisi'nin ve minberinin mimarı Hoca Nuştekin el-Cemali'dir. Yapının cephesi 1925 yılında Mühendis Salih Bey⁹⁰⁴ tarafından yenilenmiştir (Sönmez, 1995: 322; Konyalı, 2006: 283; Oral, 1962: 26). 11 Nisan 1834'te Aksaray kadısı arzında, yapılan keşif sonucunda caminin 10.500 kuruş ile harap olan yerlerinin tamir olacağını söyleyerek bunun için izin istemişti. Zira zamanla duvarlar ile bazı yerlerin tamire ihtiyacı olmuştu (BOA, HAT 26971 ve lefleri). Buradan caminin XIX. yüzyılda da tamirat geçirdiği anlaşılmaktadır.

1706 yılında Abdullah Ağazade Hacı Mehmet adlı birinin camiye bir minare yaptırdığı bir başka kitabeden anlaşılmaktadır. Ancak bu minare yıkılmıştır (Konyalı, 2006: 275). 1694 yılında Karamanoğlu Camii'nde Kara Hacı Mehmet adlı kişinin yaptırdığı minaresinde bir akçe ile müezzin olan Mehmet'e, vakfına mütevellî olması için yeniden berat verilmişti (VAD 1134: vr. 94a). Bu bilgi minarenin 1694 yılından da önce yaptırıldığını göstermektedir. 1903 yılında caminin *minber seyfdârlığına*⁹⁰⁵ mutasarrıf olan Mustafa bin

binanın Karamanoğlu Camii olduğunu ifade eden Horvath, caminin önündeki sütunlu bir şadırvandan da bahsetmiştir (Horvath, 1997: 62). Caminin planı için bkz. Şekil 1. Camiye ait 1895 tarihli bir fotoğraf için bkz. Fotoğraf 1.

⁹⁰⁴ Konyalı ise ismi Galip Bey olarak vermiştir (Konyalı, 2006: 276).

⁹⁰⁵ Zikredilen belgeye göre, minber seyfdârlığı Ulu Camii'nin önemli görevlerinden biridir. Ancak belgede bu görev hakkında açıklama mevcut değildir. Yapılan araştırmada diğer kaynaklarda da konu ile ilgili malumat yoktur. Bundan dolayı minber seyfdârlığı veya bu işi yapan minber seyfdârı hakkında şu yorum yapılabilir. *Minber*, hatibin camide hutbesini okuduğu yerdir. *Seyfdâr* kelimesi ise *seyf* ve *dâr* kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. *Seyf*, Arapça'da *kılıç* anlamına gelmektedir. *Dâr* ise Farsça son ek olup birleştiği kelimeye *bulunduran*, *sahip olan*; *elinde tutan* anlamı katar. Örneğin defterdâr, bayrakdâr, alemdâr gibi kelimeler bu şekilde oluşmuştur. Bu durumda seyfdâr kelimesi, *elinde kılıç tutan kişi* anlamına gelmektedir.

Hüseyin'in ölümü üzerine kardeşi İbrahim görevi almış. Onun da çocuksuz ölümü üzerine Mustafa'nın büyük oğlu İbrahim'e yıllık 39 kuruş sekiz para karşılığında görev verilmiştir (BOA, *EV.d 26021*).

2. Ulu Camii'nin Vakıfları

Fatih döneminde yapılan tahrirde *Karamanoğlu Mehmed Beg Camii* olarak geçen Ulu Camii hakkında *vakf-ı cami-i Mehmed Beg ibn-i Alaeddin Beg an-ebnai Karaman mütevellî Mevlana İbrahim ibn-i Fazlullah be-hükm-i padişah* yazılıdır (Konyalı, 2006: 285). Bu kayda göre 1476 yılında caminin mütevellisi Mevlana İbrahim idi. 1476 tarihinde Karamanoğlu Mehmet Bey Camii mukarrer yazılıdır. Vakfa dair mukarrer yazılması, vakfa dair hüküm ve beratların geçerli olduğunu göstermektedir. Fatih devrinde caminin Rumdiğin, Susadı, Göstük, Alâi köyleri ile Sülümencük mezraasından gelirleri vardı⁹⁰⁶ (Uzluk, 1958: 56; Konyalı, 2006: 285). 1476'da caminin gelirleri 6.900 akçe idi (Yörük, 2005: 241).

1479 tarihli bir hüccette, caminin gelirleri Serkiz ve Aleksera oğlu Taypış mezraaları ile Rumdiğin köyünün tamamı, Hısarlık, Altıntaş, Danişmentli, Arabacı, Gölkoru, Katırpınarı, İbniselime, Tavşancı mezraaları ve tevabii, Susadı, Harvatala köylerinin tamamı, Meydan Yeri diye bilinen tarla, Aksaray'daki Beyçeğiz değirmeninin yedide biri idi (Konyalı, 1974: 1269). 1483 yılına ait vakıf kayıtlarında ise camiyle ilgili bir bilgi yoktur.

1500 tarihli vakıf defterine göre Karamanoğullarından Mehmet Bey bin Alaeddin Bey Camii Vakfı'na ait gelirler şöyledir. Aksaray'a bağlı Rumdiğin köyü ile Yeşilin, Hisarcık, Altıntaş, Karzan, Kafırpınarı, Danişmendli ve İne Selame mezraalarından elde edilen galleden 3.200 akçe, kovan öşründen 150 akçe, bağ öşründen 900 akçe ve bostan öşründen 130 akçe; Aksaray'a bağlı Susadı köyü ile Manca,

Osmanlı döneminde, kılıçla alınan yerlerde hutbelerin, bazı ulu camilerde günümüzde bile, kılıçla okunuyor olması minber seyfdârlığı görevini açıklamakta faydalı olabilir. O halde minber seyfdârlığı, hatibin hutbeye çıkarken kuşandığı kılıcın; bakımı, getirilmesi, götürülmesi, saklanması gibi işleri kapsayan bir görev olabilir. Nitekim padişah tarafından ferman ile tayin olunan büyük camilerin hatipleri bilhassa fetihle alınan büyük şehirlerdeki büyük camilerin hatipleri, yeşil cübbe giyerler ve sarığın üzerine sırma tel takarlardı. Bunların ellerinde bir kınlı kılıç olduğu halde minbere çıkmaları âdet idi. Kılıcı minberin basamağına bırakan hatip hutbeyi bitirdikten sonra, onu tekrar alıp öyle inerdi (Pedersen, 1997: 365).

⁹⁰⁶ Uzluk, vakıf yerlerinin isimlerini Köstük ve Sökmencik olarak okumuştur.

{ Karamanoğulları Beyliği }

Erükağacı ve Marmasun Çukuru mezraalarından galleden 700 akçe, kovan öşründen 50 akçe, bağ, bostan öşründen 550 akçe; Aksaray'a bağlı Alayi köyü ile Döker, Bilviran, Gölpınarı ve Pervane mezraalarından galleden 1.920 akçe, kovan öşründen 70 akçe; Aksaray'a bağlı Göstük ile Yalnızagaç köylerinden galleden 1.820 akçe, kovan öşründen 70 akçe, bostan öşründen 10 akçe; Aksaray'a bağlı Sülümencik köyünden; caminin yakınındaki Kur'an zemini Bahçe mescidinin vakfi olarak vakfedilen (Camiye pek yakın olduğundan cemaat camide namaz kılar oldukları için burası boş kalıyordu. Kadının hükmü ile burası caminin imamının faydalanmasına tahsis edilmişti.) galleden 45 akçe, dükkandan yılda 15 akçe; Göktaş yakınındaki Minare zemininden geliri (Minareye kim devam ederse onun olsun diye kadının hükmü vardır.) 140 akçe; kadı tarafından değiştirilen bir zeminden 30 akçe; Koru nahiyesindeki bir kıta zemin ile Ferhunde nahiyesinde iki kıta zeminden (Bu arazinin eskiden beri caminin ferrâşı kim olursa onun tasarrufunda olacağı hakkında padişahın hükmü vardır.) 140 akçe; Hacı Hasan vakfi Yahdan zemini; cami evkafından gelirinin altıda bir hisse; Beycegiz Değirmeni ve Seyyid Mahmut evladı arsalarının mukataalarından senelik hisse 120 akçe; Tavşancı mezraası malikanesinin yarısı olan 700 akçe olmak üzere vakfın toplam geliri 11.765 akçeydi⁹⁰⁷ (TKGMA, TD565: 176b-177a). Toplam gelir 10.760 akçe çıkıyor muhtemelen yanlış toplanmış olmalıdır.

1523 yılında *Vakf-ı benam-ı Mehmed Beg bin Alaeddin anebnai Karaman der-Aksaray* yazılmıştı. Bu tarihte caminin gelirleri; Rumdiğin köyü ile mezraalarından malikane 2.475 akçe; Susadı köyü ile mezraalarından malikane geliri 1.707 akçe; Alâi köyü Döğer, Bilviran ve Gölpınarı viranından malikane geliri 2.335 akçe; Yalnızagaç ile beraber Gösenk köyü malikanesinden 2.461 akçe; Sülümencik köyü ve altı kıta zemin ile bir dükkân ve Tavşancı mezraasından senede 700 akçe iken yıllık gelir toplamı 9.898 akçe idi⁹⁰⁸ (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman, 1996: 135).

⁹⁰⁷ Bilgileri karşılaştırmak için bkz. Konyalı, 1974: 522; Konyalı, 2006: 286.

⁹⁰⁸ 1522 yılı tahririnde de caminin gelirleri arasında Rumdiğin köyü ve mezraaları, Gösdek köyü ve mezraaları, Susadı köyü ile Erik Ağacı, Aktaş Deresi ve Eyübili'ne bağlı Arablar mezraaları, Rumdiğin yakınlarındaki Tavşancı mezraası, Alâi köyü ile Pervane, Taş Gesdik, Sülemencik, Bilviran ve Güllüpnar mezraaları yazılmıştı (BOA, TT.d 455: 586, 613, 622, 624, 625, 640). Ayrıca bkz. Konyalı, 1974: 638.

XVI. yüzyılın ilk yarısına ait başka bir kayda göre *Vakf-ı Cami-i Mehmed Beg bin Alaeddin Beg* olarak geçmiştir. Bu tarihte caminin gelirleri Rumdiğin köyü (malikane) gelirleri galle, kovan öşrü, bağ ve bostan öşrü ile resm-i bezirhane olarak 2.475 akçedir. Susadı köyü (malikane) ile Mancı mezraasından galle, kovan öşrü, bağ ve bostan öşrü ile resm-i bezirhane olarak 2.107 akçedir. Alâi köyü (malikane) galle, öşr-i kovan ve bağdan 2.820 akçedir. Kösdük köyünden (malikane) galle, kovan öşrü, bağ öşrü ile resm-i bezirhane ve asiya olarak 2.889 akçedir. Nısf-ı malikane Rumdiğin köyü yanındaki Tavşancı mezraasından galle 700 akçedir. Eyübili nahiyesindeki Sülmencik mezraasından (malikane) Murad Çelebi defterine göre hasıl 5 kile, 350 akçedir. İki Mermer yanındaki bir kıta zeminden yılda 70, Koru yanındaki üç kıta zeminden yılda 150, Göktaş köyündeki bir kıta zemin-i Mina'dan yılda 50, Bağçeler Mescidi harap olduğundan zemin-i Kur'an camiye ilhak edilen zeminden yılda 70, Koru nahiyesindeki zemin-i Kozcu'dan bir kıtadan yılda 140, Aksaray bir bab dükkandan senede 50, Aksaray yakınındaki zemin-i Selçuk adlı zeminin 3/12 hissesinden yılda 50, Hacı Hasan Vakfı'nın 5/8 hissesinden senede 15, Yenice köyündeki zemin-i Öyük adlı bir kıta zeminden yılda 70 akçe gelir yazılmıştır (Kahraman, 2009: 230). Bu verilere göre vakfın toplam geliri 12.006 akçe olmaktadır.

1584 tarihli vakıf defterine göre vakfın adı, Karamanoğullarından Mehmet Bey bin Alaeddin Bey el-Karaman Vakfı olarak yazılmıştı. Aksaray'a bağlı Rumdiğin köyü ile Ekin, Beşin, Hisarcık, Altıntaş, ve İne Selame mezraalarından 7.300 akçe; Aksaray'a bağlı Susadı köyü ile Manca, Erik Ağacı, Aktaş Deresi (Ayad mezraası der mezraa-i Kerhan ki vakıfdan hariçtir) mezraalarından 3.600; Tavşancı köyünden hatibin tasarrufunda 570 akçe; Aksaray'a bağlı Alayi köyü ile Gölpınarı Döker, Pervane ve Taş Gesdik mezraalarından Alayi ve Gölpınarı'ndan 3.300, Pervane ve Taşkesdik'ten 260 ve Döger'den 340 akçe; bir dükkandan senelik 40 akçe; Aksaray'a bağlı Göstük köyünden 2.620 akçe; Aksaray'a bağlı Sülümencik köyünden 500 akçe; bir dükkandan 780 akçe; Tavşancı mezraasından 500 akçe; çarşıda bir dükkandan senede 30; caminin yakınındaki Karan zemini gallesinden 70; Göktaş yakınındaki Minare zemininden 144 akçe; İni Mermer yakınındaki bir zeminden 50 akçe; Ferhunde nahiyesinde iki kıta zeminden 240 akçe; Beycegiz değirmeninden altmış akçe yazılmış ama harap; Karataş köyündeki imama şart koşulan bir bağdan 50 akçe ve Hacı Hasan Vakfı Yahdan

{ Karamanoğulları Beyliği }

zemininden olmak üzere vakfın 20.394 akçe geliri vardı⁹⁰⁹ (TKGMA, TD 584: 73b).

Karamanoğlu Mehmet Bey Vakfı'nın geliri; 1476'da 6.900, 1500'de 10.760, 1523'te 9.898, XVI. yüzyıl içinde yapılan başka bir tahrirde 12.006 ve 1584'te ise 20.394 akçe idi. Vakıf geliri mevcut dönem içerisinde giderek artmıştır. En büyük artış ise 1584 yılında olmuştur.

3. Vakfın Şartları

1479 tarihli bir hüccete göre vakfın gelirinin dörtte biri eskiden beri cami işlerine sarf edilir, kalanı yediye bölünür. Biri mütevelliyeye, biri hatibe, biri imama, ikisi hafızlara, son yedide bir müezzinlere, ferrâşa ve kayyımâ verilirdi. Vâkıf, Aksaray yakınındaki Yenice köyü yakınındaki Erik denilen yer ile Korucu Tarlası'nın gelirlerini caminin imamına şart koşmuştur. Mehmet Bey, müezzinlik yapanlara da Göктаş'taki tarlayı vakfetmiştir. Ferrâş ve kayyımın Kuru ve Ferhunde civarındaki tarlalardan faydalanmalarını istemiştir. Vâkıf, caminin hatibinin bütün vakfa nazır olmasını vakfiyesinde ifade etmiştir. Camiyi yaptıran Mehmet Bey'in vakfiyesi elde yoktu. Eğer olsaydı vakfın mütevellisi bunu hakime verir ve tasdik ettirirdi. Ama hüccetteki bilgiler şahitler vasıtasıyla teyit edilmiştir. Mütevellî ve imamı Fazlullah oğlu İbrahim'dir (Konyalı, 1974: 1269-1270).

1500 tarihli deftere göre vakfedilen gelirler altı sehme bölünecek, bir sehmi mütevelliyeye, bir sehmi hatibe, bir sehmi cami imamına, iki sehmi hafızlara, bir sehmi müezzinlere, ferrâşa ve mu'arrife verilecekti (TKGMA, TD 565: 177a; Konyalı, 1974: 522). 1501'de Rumdiğin köyünün şehzadenin ortakçılık yoluyla hassı olduğu ancak iki baştan öşürlerinin Mehmet Bey Camii'ne (Ulu Camii) vakıf olduğu belirtilmiştir. Öşür önce alınacak, kalan ikiye ayrılarak yarısı ortakçıların yarısı da şehzadenin olacaktı (Konyalı, 1974: 572). Alayi köyünün malikanesi caminin iken divanisi timardı (Konyalı, 1974: 576). Susadı köyünün divanisi timar, malikanesi caminin vakfiydi (Konyalı, 1974: 581).

1523'te de vakfedilen gelirlerin altı sehme bölünerek bir sehminin mütevelliyeye, bir sehminin hatibe, bir sehminin cami imamına, iki sehminin hafızlara, bir sehminin ise müezzine, ferrâşa ve mu'arrife verileceği yazılmıştı (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i

⁹⁰⁹ XVII. yüzyıla ait bir kayıtta bir bezzazistanın Cami-i Kebir'in vakfı olduğu yazılıdır (*Aksaray'ın Tek Şer'iyye Sicili*2014: 164).

Karaman, 1996: 135). 1584 yılında, vakfın masrafları arasında hitabet, imamet, 10 nefer hafız, tevliyet ve müezzin ücretleri yazılmıştı. Gelirlerin aynı şekilde ayrılacağı da ifade edilmişti (TKGMA, *TD 584*: 73b). 1891-1892'de caminin mütevellisi Niyazi Efendi idi. 10.531 kuruş geliri olan caminin aynı oranda gideri vardı. 1.152 kuruş tevliyet, 1.152 kuruş hitabet, 1.152 kuruş imamet, 1.152 kuruş müezzin ve kayyım, 1.846 kuruş cüz okuyucu, 2.304 kuruş vakfın tamirine verilen, 457 kuruş ise cüz okuyanlardan Mustafa oğlu Mustafa öldüğünden hissesi hazineye verilmişti. 1.316 kuruş maaş-ı muharrir ve muhasebe harcı olarak yazılmıştı. Altında naibin, evkaf müdürünün, katibin ve mütevellinin mühürleri vardır (Konyalı, 1974: 1272).

B. CAMİDEKİ GÖREVLİLER

Tarihi süreç içerisinde camide idareye, ibadete, eğitime, temizliğe dair hizmetleri yapan birçok görevli bulunmaktaydı. Bu caminin Osmanlı döneminde Cami-i Kebir, günümüzde Ulu Camii olarak anılması da bu kadar görevlinin hizmet etmesini açıklayabilir. Ancak esas neden ise caminin çok geniş vakıflara sahip olmasıdır. Zira bu görevlilere maaş verilmesi, caminin çok zengin gelirlere sahip olması gerektiğini akla getirmektedir.

1. Vakıf Yöneticileri

Vakfın yönetiminde aktif rol alan kişiler müteveli, nâzır, câbî ve kâtipi. Müteveli ve nazırın ataması kadının veya nâibin, diğerlerinin ki ise mütevellinin arzı ile olurdu.

a. Müteveli

Müteveli, vakfın işlerini vâkıfın şartları ile dini hükümlere göre yürüten kişiydi. Yani vakfın yöneticisiydi. Caminin tevliyet görevini yapan kişi *nukûd-ı mevkuşesinin* mütevellisi olarak yazılmıştır (VAD *1056*: vr. 72b). Caminin mütevellilerinin atamaları, kadı ya da naibin arzıyla yapılmıştır. Mütevellilere berat; yenileme, beratı kaybetme ya da yeniden atanma gibi nedenlerle verilmiştir (Tablo I). Vakfın tevliyetine, caminin imamının atandığına dair örnekler de vardır (VAD *1056*: vr. 72b). 1476 yılında vakfın mütevellisi olan Fazlullah oğlu İbrahim 1479'da ise vakfın mütevellisi ve imamı idi (Uzluk, 1958: 56; Konyalı, 1974: 1270). Müteveli olan kişinin aynı zamanda caminin imamı olması dikkat çekicidir. Nitekim atamalarda çok fazla imam kaydının olmamasını açıklamaktadır. 9 Ocak 1628'de Zinciriye Medresesi ile Ulu Camii vakıflarına sipahi Hüseyin Ali adlı kişi bir

{ Karamanoğulları Beyliği }

yıllığına müteveli olarak atandı. *Küttab ve hüddam ve mürtelikaları bunu üzerlerine müteveli bilüb tevliyet umurunda müracaatı buna eyleyüb* denilerek mütevellinin görev alanı da belirtilmişti (*Aksaray'ın Tek Şer'iyye Sicili*2014: 216). 8-17 Aralık 1628'de caminin mütevellisi Piri Çelebi ibn-i Abdullah Çelebi idi (*Aksaray'ın Tek Şer'iyye Sicili*2014: 92).

1873-1874 tarihinde caminin hatip ve mütevellisi Battal Efendi idi. Camide bir imam, bir müezzin, bir ferrâş bir de kayyım vardı. Caminin toplam 17.240 kuruş geliri vardı. Caminin altı cüz okuyucusu bulunuyordu. Caminin zeytinyağına, kandillerine, mumlarına 825 kuruş, caminin tamirine 1.411 kuruş harcanmıştı (Konyalı, 1974: 1270). 1875-1876'da caminin mütevellisi ve hatibi Mustafa oğlu Battal, imamı Mustafa oğlu Mehmet, müezzin, ferrâş ve kayyımı Hacı Ali oğlu Mehmet idi. Caminin yedi de cüz okuyucusu vardı. Gelirin dörtte biri caminin tamirine harcanıyordu. Bu yıl tamire 31.401 kuruş 34 para harcanmıştı. (Konyalı, 1974: 1271).

Ekteki tablo incelendiği zaman mütevellilere dair kayıtlar genellikle, camide tevliyet görevini yapacak birine ihtiyaç olması, ölüm nedeniyle kadronun boşalması ya da beratın yenilenmesi ile beratın kaybedilmesine dairdir. Vakfın yöneticisi olanlar 1767 yılına kadar genelde günlük bir akçe ücret alırken bu tarihten sonra ücretleri beş akçeye yükselmiştir.⁹¹⁰

b. Nazır

Mütevelliyi denetlemekle görevli olan nazır adı verilen görevli, kayıtlarda fazla zikredilmemiştir. Büyük gelirlere sahip bir vakfın denetlenmemesi söz konusu değildir. 1479 tarihli bir hüccette, vâkıfın caminin hatibinin bütün vakfa nazır olmasını vakfiyesinde şart koştuğu kayıtlıdır (Konyalı, 1974: 1270). O halde caminin hatipleri aynı zamanda nezaret görevini de yürütmüşlerdir, denilebilir.

c. Câbî

Câbî, vakıfların gelirini toplamakla görevli kişiydi. 1501 yılında Hacı Mehmet oğlu Mustafa, Karamanoğlu İbrahim Bey'in beratı ile Karamanoğlu imaretinin câbîsi olduğu için her türlü vergiden muaftı. Osmanlı döneminde II. Bayezit da bu muafiyeti kabul etmişti (Konyalı, 1974: 569). 1702 yılında İbrahim Bey Vakfı'nın bir akçe ile câbîsi Musa'nın vefatı üzerine Seyyid Ahmet atanmıştı (VAD 1134:

⁹¹⁰ Bkz. Tablo 1.

vr. 93a). Şubat 1752’de Aksaray Çarşısı’ndaki İbrahim Bey Evkafı’nın üç akçe ile câbîsi Seyyid Ahmet görevi terk ettiğinden Mustafa kadının arzıyla atanmış (VAD 1055: vr. 11b). Kasım 1752’de Ahmet, cibayet hizmetini yaparken Mustafa adlı kişi hizmeti terk etmiştir diyerek görevi kendi üzerine aldığından *sahib-i evvel* olan Ahmet’e görev verilmişti. 1754 yılında Seyyid Ahmet’in vefatı üzerine Mustafa atanmış (VAD 1055: vr. 12a). 18 Aralık 1762 tarihinde ise⁹¹¹ günlük üç akçe ücretle câbî olan Mehmet’in çocuksuz ölümü üzerine Seyyid Ali bin Seyyid Ahmet göreve getirilmiştir (VAD 1057: vr. 65b). Bu atama kayıtlarından görevin aile içinde tutulduğu ve bazı kişilerin göreve gelmede önceliklerinin olduğu anlaşılmaktadır.

d. Kâtip

Vakfın gelir ve giderini tutan görevli olan kâtime dair camide tek bir kayıt tespit edilmiştir. Buna göre 11 Haziran 1717 tarihinde camide kâtip olmadığından mütevellinin arzı üzerine Mustafa Halife atanmıştır (VAD 1067: vr. 63b).

2. Din Hizmetlerinde Çalışanlar

Bu bölümde caminin günlük ibadet hizmetini yerine getiren imam, hatip, vâiz, müezzin, cüzhân, devirhân, aşırhân gibi görevlilerinden bahsedilecektir.

a. İmam

Camilerde namazları kıldırın görevli olan imama dair Karamanoğlu Camii’nde çok fazla kaydın olmaması dikkat çekicidir. Zira vakıf görevlerinin görev kayıtlarının özeti olan hurufat defterlerinde tek bir örnek tespit edilmiştir. Buna göre 25 Mayıs 1705’te caminin bir akçe ile imamı olan Abdullah yaşlandığından görevi oğlu Mehmet’e bırakmıştır (VAD 1067: vr. 60a).

Caminin yarım hisse ile imamı olan Seyyid Yusuf görevini yaparken imametın diğer hissesine sahip olan Seyyid Osman, senin hissesini de üzerime tevcih ettirdim diyerek zulüm ettiğinden bunun ortadan kaldırılması için istenilen emir, 7 Aralık 1777’de uygun görülmüştür (BOA, C. EV 31644). 1 Haziran 1842 tarihli muhasebe defterine göre, Cami-i Kebir’de dörtte bir hisse tedris görevi Mehmet, altı akçe ile caminin tevliyeti Mehmet Emin, hitabet görevi Osman ve

⁹¹¹VAD 1057: vr. 65b.

{ Karamanoğulları Beyliği }

Numan, imamet ise Mustafa üzerinde idi (BOA, *EV.d 11855*: 2, 3, 4, 6).

b. Hatip

Cuma ve bayram namazlarını kıldırarak ve bu namazlarda hutbe veren görevli olan hatibe dair de çok fazla kayıt yoktur. 27 Aralık 1628-5 Ocak 1629 tarihinde beş aylık hitabet görevi için 400 akçe alınmıştı. Bu tarihte caminin hatibi Mahmut Halife ibn-i Ramazan idi. Aynı tarihte caminin hatibi olan Abdülcelil'in hatipliğini Aksaray'ın ileri gelenleri ve alimleri kabul etmediklerini ifade etmişlerdi (*Aksaray'ın Tek Şer'iyye Sicili*2014: 97-98). 1698'de caminin hatibi Sıddık'ın beratı yenilenirken 1700 yılında ölümü üzerine Şeyh Mehmet ve Şeyh Abdullah'ın göreve uygun olduğunu mütevellisi ifade edince atanmışlardı. Bu hatipler bir akçe ücret almışlardı (VAD *1134*: vr. 91b, 92a). Camide görev yapan hatiplerin görevi yapacak yeteneğe sahip olmadığı anlaşılırsa görevden alınarak yerine başkası atanabilirdi (BOA, *C. EV 10510*). 6 Ağustos 1804 tarihinde ise, caminin yarım hisse ile hatibi Seyyid Halil Halife bin Hafız Halil çocuksuz ölünce vakıf nazırının arzı üzerine Mehmet Ali bin Hacı Ali atanmıştı (BOA, *C. EV 3177*).

c. Vâiz

Çeşitli konularda cemaate dini bilgiler ve öğütler veren görevli olan vâiz, özellikle halkın eğitilmesinde büyük camilerin temel görevlilerindendi. Şubat 1700'de camide vâiz olmadığından Şeyh Abdullah'ın uygun olduğu mütevellî tarafından belirtilince ataması yapılmıştı (VAD *1134*: vr. 92a). Şeyhülislamın işaretleri de atamalar da dikkati çekmektedir (VAD *1057*: vr. 68a).Belgelerde orta kürsü vâizi olmadığından gibi ifadelerle vâizin görev tanımı yapılmıştır (VAD *1067*: vr. 64a). Vâizin görevi camideki orta kürsüde ramazan ayında pazartesi ve perşembe günleri nasihat etmektir.⁹¹² Cumartesi ve pazar

⁹¹²*Şehr-i Cumâdiyi'l-Âhir sene 1190 Aksarayda vâki' merhûm Karaman-oğlu İbrahim Beg Câmî 'i'nde orta kürsüde ramazân-ı şerîfde yevm-i isneynde ve pençşenbe günü bâ-işâret-i 'aliyye vâ'iz ve nâsîh olan Seyyid Hâcî İsmail'e yevmî on akçe vazîfesi nukûd-ı mevkûfeden almak üzere berât tevdid (VAD 1065: vr. 33b). Aksaray'da Karaman-oğlu İbrahim Beg Câmî 'inde mevzû'a kürsülerde eyyâm-ı selâse ve erba'a şeyhi olmadığından Hâfız Ahmed Efendiye müceddeden deyu hasbî kâdîsı Osman Efendi 'arzıyla 'inâyet (VAD 1055: vr. 11a) olduğuna dair farklı bir kayıta vardır. Salı ve çarşamba günleri vaiz verilmesine dair bir kayıt olmalıdır. O halde incelenilen camide haftanın*

günleri vâizin görev yaptığına dair kayıtlar da vardır (VAD 1055: vr. 11b). Muhtemelen bu günlerde verilen vaaz, ramazan ayı dışındaki aylarda uygulanan bir durum olmalıdır.

d. Müezzin

Müezzin, namaz vakitlerinde camilerde ezan okuyan ve namazlardan önce kamet getiren görevlidir. 1628 yılına ait bir belgede, Hüseyin Efendi adlı kişinin caminin müezzinine 800 akçe vakfettiği anlaşılmaktadır (*Aksaray'ın Tek Şer'iyye Sicili*2014: 92). 1694 yılında Karamanoğlu Camii'nde Kara Hacı Mehmet adlı kişinin yaptırdığı minaresinde bir akçe ile müezzin olan Mehmet'e, vakfa müteveli olması için yeniden berat verilmişti (VAD 1134: vr. 94a). Bu bilgi, caminin minaresinin 1694 yılından önce yapıldığını göstermesi açısından önemlidir. Müezzin olan kişinin müteveli olarak atanması da dikkat çekmektedir.⁹¹³ Ancak müteveli olan kişi minare vakfının mütevellisidir, vakfın mütevellisi ile karıştırmamak gerekir. 24 Şubat 1716'da Hacı Mehmet'in yaptırdığı minarenin mütevellisi Hacı Mehmet'in ölümü üzerine müezzini Mustafa'ya bir akçe ile görev verilmiştir (VAD 1067: vr. 63b). Mustafa aynı zamanda caminin devirhânı ve *tahtü'l- kal'ada* minarede müezzini idi. 17 Ocak 1714'te ölünce yerine oğlu Hüseyin atanmıştır (VAD 1067: vr. 62b). 1732 yılında cuma günleri için camide devirhân ve Aksaray çarşısındaki *tahtü'l- kal'adaki* minarede bir akçe ile müezzin olan Hüseyin'in beratı yenilenmiştir (VAD 1073: vr. 25a). 1757 yılında Kara Mehmet'in yaptırdığı minare hala ayaktadır. Burada günlük bir akçe ile beş vakit müezzin ve vakfının mütevellisi Hafız Mehmet kendi rızasıyla görevi Süleyman Halife'ye bırakmıştır (VAD 1056: vr. 72b).

Karamanoğlu İbrahim Bey Camii'nde cuma günlerinde ve musallada bir müezzin lazım olduğundan Hacı İbrahim, 2 Eylül 1723'te atanmıştı (VAD 1067: vr. 66b). 1732 yılında camide ve

her günü vaaz verilmesi söz konusu olmaktadır. Camide görev alan vaizlerle ilgili bkz. Tablo 2.

⁹¹³ 7 Şubat 1704'te devirhân ve müezzin Mehmet'in beratı yenilenmiştir. Mehmet ölünce yerine oğlu İsmail, 16 Şubat 1714 tarihinde atanmıştır (VAD 1167: vr. 59b; VAD 1067: vr 62b.). Mayıs 1731'de İsmail'in ölümü üzerine kardeşi Ahmet Halife müezzin olmuştur (VAD 1073: vr. 24b). 1774 yılında caminin müezzini Veli'nin beratı yenilenmiş, 1780'de Hafız Mahmut'un beratı yenilenmiş, 1785'te ise Veli bin Ahmet ölünce dört oğluna görev verilmiştir (VAD 1065: vr. 33a, 33b; VAD 1060: vr. 58a).

musallada hutbe için müstakilen müezzin olan İbrahim'in berati yenilenmiştir (VAD 1073: vr. 25a). Müezzinlikle ilgili ifadelerde üç vakitte müezzin ya da beş vakitte müezzin ifadeleri birden çok müezzinin camide görevli olduğunu göstermektedir. 10 Nisan 1853 tarihinde atanan müezzin Hafız Mehmet Efendi'dir. Aksaray çarşısındaki Gök Minare görev yeri olarak yazılıdır. Ölümü üzerine 7 Mart 1894'te oğlu Hafız Ali atanmıştır (VAD 149: 2221).

e. Ser-mahfil

Cüzhân vb. okuyucular arasında yer alan ve görev yaptıkları hizmet çeşidiyle ilgili sorumluluk verilen kişiler ya da çalıştıkları grubun baş sorumlusu denilebilecek görevlilerdendi (Pay, 2002: 493). Karamanoğlu Camii'ndeki cüzhânlar, ser-mahfil denilen kişilere karşı sorumluydular. Şubat 1700'de caminin ser-mahfili Ahmet ölünce yerine Seyyid Mehmet atanmıştı (VAD 1134: vr. 92a).

f. Cüzhân

Kur'an'ın bölümlerine atfedilen "cüz" kelimesiyle okuyan anlamına gelen "hân" kelimesinden oluşan cüzhân, belli bir ücret karşılığında camilerde veya türbelerde Kur'an-ı Kerim'den birer cüz okuyan kimse anlamına gelmektedir. Karamanoğlu Camii'nde cüzhân olarak görev yapan kişilerin bu görev yanında mu'arrif, devirhân, kayyim ve ferrâş gibi görevleri yapması, farklı görevlerin aynı kişiler üzerinde toplandığını göstermektedir.⁹¹⁴ Aynı kişilere farklı görevler verilerek bunların maaşlarını arttırmak ve işlerine konsantre olmalarını sağlamak amaçlanmış olmalıdır. Camiye yapılan atamalara içerisinde cüzhân ve devirhân denilen görevlilerle ilgili kayıtların fazlalığı dikkati çekmektedir. Bu durum ise bu görevlilerin aynı anda birden çok kişi tarafından yapılması ile alakalıdır. Mu'arrif ve cüzhân olanlar görevleri karşılığında toplam iki akçe günlük ücret alırken her görev için bir akçe kaydedilmiştir. Ancak yarım akçe karşılığında cüzhân

⁹¹⁴Şehr-i Rebî'i'l-Âhir sene 1104 Aksaray'da İbrahim Beg Câmî'inde iki akçe ile cüz-hân ve mu'arrif-hân Ali'ye tecdîd (VAD 1140, vr. 20b). Şehr-i Rebî'i'l-Evvel sene 1215 Aksaray'da Karaman-oğlu İbrahim Beg binâsı câmî'inde nîm akçe ile nısf cüz-hân ve bir akçe ile nısf hisse kayyim ve nısf hisse ferrâşlık cihetlerine mutasarrıf olan es-Seyyid Hasan fevt mahlûlünden oğlu es-Seyyid Ahmede 'inâyet buyruldu (VAD 531: vr. 49b). Şehr-i Zî'l-Hicce sene 1195⁹¹⁴ Aksaray'da Karaman-oğlu İbrahim Beg binâsı câmî'-i şerîfînde yevmî bir akçe ile cüz-hân ve bir akçe ile devir-hân olan Mehmed bin Ömer bi-lâ veled fevt mahlûlünden Seyyid Hâfız Osman bin Seyyid Hâcî İsmail'e Nâ'ibi Seyyid Mustafa 'arzıyla tevcîh buyruldu (VAD 1064, vr. 36a).

olanlar da vardı. Camide cüzhân kadrosunda meydana gelecek boşlukta ise sınav yapılarak ehliyeti tespit edilen kişilerin atanması talep edilmişti (BOA, C. EV 4729).

1700 yılında camide cüzhân olan Mehmet'in ölümü üzerine mütevellinin arzı üzerine diğer Mehmet, bir akçe ile cüzhân olan Ahmet'in ölümü üzerine ise Mustafa atanmıştır (VAD 1134: vr. 92a). Cüzhân atamalarında ölen kişinin oğlu varsa öncelik onun, yoksa kardeşinindi. Zira bu tarz müdahalelerde hak sahibi kimse, o atanmıştır. Ayrıca haksız yere görevin alındığı anlaşılırsa görev sahibine devredilmiştir. Uzun süre vatanından ayrı olan cüzhânlar da görevinden uzaklaştırılarak görev başkasına verilmiştir. Yirmi yıl uzak olan birinin görevden alınmasına dair bilgi, hoşgörü ya da vurdumduymazlık gibi iki farklı şekilde açıklanabilir. Cüzhânlığa ortak olarak atanarlardan biri ölürse hissesi diğerine intikal ettirilmiştir. Ancak hemen kişinin talebiyle görevin verilmediği de anlaşılmalıdır. Öncelikle görevin verildiğine dair kayıtlara bakılmış, sonra ortak görevlinin çocuksuz ölümü şahitlere teyit ettirilmiş, Anadolu kazaskerinin ilamı üzerine çıkan ferman üzerine tevcih gerçekleştirilmiştir. Cüzhânlığın intikalinde en önemli sebeplerden biri de görevlinin ölmesi sonucu yakınlarına görevin verilmesiydi. Bir başka nedeni ise kişinin kendi rızasıyla görevini istediği kişiye devretmesiydi.⁹¹⁵

Üçte bir hisse cüzhân olan Seyyid Ali ve Seyyid Mustafa, 15 Ocak 1833'te atanmıştı. 21 Nisan 1910'da Ali'nin çocuksuz ölümü ve Mustafa'nın oğlu Tahir Efendi lehine feragat etmesiyle görev Tahir Efendi'ye verilmişti (VAD 149: 2211). Bu hissenin tamamı Tahir Efendi'ye geçmişti (VAD 149: 2212, 2213). 1 Ekim 1846'da cüzhân olarak atanan İsmail Efendi'nin ölümü üzerine ise 3 Mayıs 1904'te oğlu İsmail, vekili aracılığıyla görevi yapmak şartıyla atanmıştı (VAD 149: 2219).

g. Mu'arrif

Cüz okuyan hafızları açık cüzden takip ederek, yapılan okuma hatalarını düzelteren cüzhânlara mu'arrif⁹¹⁶ denirdi (Pay, 2002: 496).

⁹¹⁵ Bu bilgiler için bkz. VAD 1167: vr. 60a, 63b; VAD 1055: vr. 9b; VAD 1056: vr. 75b; VAD 1058: vr. 35b; VAD 1064: vr. 33a; VAD 531: vr. 49b; VAD 535: vr. 41a.

⁹¹⁶ Ayrıca eskiden cuma günleri belirli bir gelenek ve usul çerçevesinde, namaz kılındıktan sonra Allah'a hamd ü sena (hamdele), Hz. Muhammed'e salat u selam (salvele) getiren, bilahare devletin yöneticilerini (ve vakıf

1704 yılında İbrahim Bey Camii'nde iki akçe ile cüzhân ve mu'arrif olan Ali'nin beratı yenilenmiştir (VAD 1167: vr. 59b). 1751 yılında bir akçe ile cüzhân ve bir akçe ile mu'arrif olan Hafız Mustafa ölünce Mehmet Halife'ye görev verildi (VAD 1055: vr. 11b). Aynı şekilde mu'arrif olan kişinin devirhân olduğuna dair örnekler de vardır.⁹¹⁷

h. Devirhân

Camilerde namaz vakitlerinden önce Kur'ân okumakla görevli kişiye devirhân denirdi. Bu şekilde okunduktan sonra hatim yapılıncaya kadar baştan başlardı. Ekim 1698'de yarım akçe ile devirhân olan Mustafa görevini Mehmet'e devretmişti (VAD 1134: vr. 92a). Bir akçe ile devirhân olan Mehmet ölünce 16 Şubat 1714'te görev, oğlu Hüseyin'e verilmişti (VAD 1067: vr. 62b). Camide en fazla atama kaydı bulunan gruptur. Bu durum vakıfta görev alan devirhân sayısının fazlalığı ile açıklanabilir. Zira 22 Ocak 1719'da camide 12 devirhânın şart olduğu, bunların bir akçe ücret aldığı ve vakıfta bir devirhân kadrosu boş olduğundan Molla Mustafa'nın atandığı görülmektedir (VAD 1067: vr. 64a). 1727 yılında ise defter gereği 10 devirhânın şart olduğu ancak dokuzunun bulunduğu ifade edilerek bir akçe ile Ahmet atanmıştı (VAD 1143: vr. 32b). 1584 yılında da camide 10 hafız vardı (TKGMA, TD 584: 73b).

Devirhân olan görevlinin aynı anda mu'arrif olduğuna dair örnekler vardır. Devirhânlar görevi nedeniyle genelde bir akçe ücret almışlardır. Kişi öldüğü zaman görev, oğluna devredilmiştir (VAD 1067: vr. 60a, 64a). Görev değişimindeki nedenlerinden en başta geleni devirhânın ölümüdür. İkincisi, görevi zorla başka bir kişinin almasıdır. Bir başka neden ise devirhân olan görevlinin cahil olduğu anlaşıldığından görev başkasına verilmiştir. Babası görevden alınanlar da göreve getirilmiştir. Berat kayıtlarının bir kısmı ise kaybetmekten ya da beratın yenilenmesinden dolayı verilmiştir.⁹¹⁸

müesseselerde vâkıfı hayır dua ile anıp, bu duaya cemaatin de iştirakini sağlayan görevliye denirdi (Unan, 2003: 264).

⁹¹⁷ *Fî gurre-i Rebî'i'l-Evvel sene 1117 Aksaray'da Karaman-oğlu İbrahim Beg Câmî'i'nde mu'arrif ve devir-hân Mustafa üzerinden Seyyid Salih almağla ibkâ 'inâyet* (VAD 1067: vr. 60a).

⁹¹⁸ Bu bilgiler için bkz. VAD 1067: vr. 60a, 63a, 64a, 64b; VAD 1144: vr. 23b; VAD 1057: vr. 67b.

1. Aşırhân

Aşırhân, Kur'ân-ı Kerim'den onar ayetlik kısımları okumakla görevli kimseye denirdi. 2 Eylül 1723 tarihinde camide vâkıf usulü gereği 12 aşırhân huffaz olup 20'şer akçeye mutasarrıf olurlarken 11 görevli olduğundan naibin arzı üzerine Mustafa atanmıştı. Aynı tarihte yarım akçe ile aşırhân olan Mehmet'in göreve uygun olmadığı anlaşılıyordu (VAD 1067: vr. 66b). 11-19 Mayıs 1632'de Karamanoğlu Camii'nde Hacı Mustafa'nın ruhu için her cuma Kur'an-ı Kerim okutulması ile görevli Abdi Hoca vefat edince Abdülkerim bin Mahmut göreve talip olmuştu. Bir *aşır-i şerif tilaveti* için bu kişi uygun olduğundan atanmıştır (*Aksaray'ın Tek Şer'iyye Sicili*2014: 167).

Her cuma, camide Kur'an okuyan *kâri '-i Kur'ân* adı verilen bir görevli de vardı (VAD 1167: vr. 59b). Her cuma camide Kur'an okuyan Mehmet babası mahlulünden atanmışken Mustafa adlı kişi aldığından görev tekrar Mehmet'e 4 Haziran 1715'te verilmişti (VAD 1067: vr. 63a). Yine camide *ba'de's-salavât innâ enzelnâ ve üç innâ a'taynâ ve bir amene'r-rasûlü ve üç ihlâs tilâvet iden Abdullah bî-berât* olduğundan mütevellinin arzı üzerine 1 Nisan 1710'da inayet edilmişti⁹¹⁹ (VAD 1067: vr. 60b).

1. Muhammediyye-hân

Hız. Peygamberi öven ve onun farklı yönlerini anlatan şiirlere "*Muhammediyye*" veya "*na't*" denilirdi. Bunun için ücretini, Hız. Muhammet'in şefaatine nail olmak isteyen hayır sahiplerinin karşıladığı, başta Ulu Camii olmak üzere şehrin diğer merkezî camilerinde, bu şiirleri okuyan işinde uzman kişilere, Muhammediyye-hân veya na'thân denilmiştir (Pakalın, 1993: 664). 16 Şubat 1714 tarihinde camide *ba'de-salâti'z-zuhrin Muhammediyye-hân* olan Mehmet'in vefatı üzerine oğlu Mustafa atanmıştı. 1715'te Mustafa'nın ölümü üzerine ise Seyyid Salih atanmıştı. 25 Mart 1716 tarihinde bir akçe ile Muhammediyye-hân olan Salih'in görevi Hüseyin'e; 1749 yılında ise Hüseyin ölümü üzerine görev kardeşi Ahmet'e verilmişti (VAD 1067: vr. 62b, 63a, 63b; VAD 1055: vr. 10b). Karamanoğlu Camii'nde peygambere dair yazılmış şiirlerin okunması öğle namazından sonra yapılmıştı.

⁹¹⁹ Seyyid Hacı Hamza bin Seyyid Hacı Mehmet adlı kişi, Karamanoğlu Camii yakınlarındaki muallimhanenin hocalarına her gün vâkıfın ruhuna üçer ihlas okumak şartıyla 50 kuruş vakfetmişti (VAD 1064: vr. 32a). Bu bilgi, caminin yakınında bir muallimhane olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Eğitimle İlgili Görevliler

Bu bölümde, halkın faydalanabilmesi için herkese açık olarak ders veren dersiam, şeyhülkurra ve hadis şeyhi gibi görevlilerden bahsedilecektir. Dersiam ve şeyhülkurra kadının arzı şeyhülislamın onayıyla hadis şeyhi de sadece kadı arzıyla atanırdı.

a. Dersiâm

Umuma, halka açık ders veren anlamına gelen ders-i âmm (İpşirli, 1994: 185), medrese talebesi başta olmak üzere, ilim tahsil etmek isteyenlere camide ders okutan müderrislere denirdi. Dersiâmlığın Osmanlı döneminde çoğalan öğrenciye derslane ve hoca bulma güçlüğü ortaya çıkınca ihdas edildiği bilinmektedir. Birer ihtisas dersi olan bu derslerin halka da açık olması, bu ilimleri herkesin öğrenmesi gerektiği anlayışına bağlanmalıdır. Bunun için genelde eski ve büyük camilerde ders vermişlerdir. Dersiam atamalarının büyük bir kısmı da buralara yapılmıştır (Şafakçı, 2006: 164-165).

Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nde yürütülen dersiamların faaliyetlerine gelince, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren, Hacı İsa Tekkesi harabe olduğundan Aralık 1701'den⁹²⁰ itibaren bu vakıftan günlük yirmi akçe ile İbrahim Bey Camii'nde dersiamlık, Şeyh Ali'ye verilmiştir (VAD 1134: vr. 93a). Camideki dersiamların 1719 yılında hala 20 akçelik ücreti aldıkları ancak 1729'dan itibaren ücretlerinin yarım akçeye düştüğü görülmektedir. Bu durum vakfın parasının bitmesi ya da vakfın yeniden ihdas edilmesiyle alakalı olabilir (Temel, 2008: 82).

⁹²⁰ 11 Şubat 1709'da Şeyh Ali'nin berati yenilenmiştir. 19 Mayıs 1806'da Cami-i Kebir'de tedris olunmak üzere Hacı Ömer adlı kişinin vakfettiği 60 kuruşun nemasına Abdurrahman'ın tasarruf edeceği belirtilmiştir (VAD 1067, vr. 61a). 21 Nisan 1719'da dersiam Abdurrahman'ın ölmesi üzerine bu görev, Hammâmîzade Şeyh Ali'ye verilmiştir. Dersiâmlığın Abdurrahman'a ne zaman ve ne şekilde geçtiği belli değildir. Haziran 1729'da yarım akçe ile dersiam Şeyh Ali, kendi isteğiyle bu görevi, Şeyh Mehmet'e devretmiştir. Mayıs-Haziran 1731'de Şeyh Mehmet'in berati yenilenmiştir. Mart-Nisan 1744'te yarım akçe ile dersiamlık, Şeyh Mehmet'in ölümü üzerine oğlu Mehmet'e verilmiştir (VAD 1067, vr. 61a, 64b; VAD 1144, vr. 23b; VAD 1073, vr. 24b; VAD 1055, vr. 8a).

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre; Aksaray'da Karamanoğlu Camii Medresesi de vardır. Vakıftan medrese talebeleri ile dersiamlar aydan aya ücretlerini alır, bunlara et ve mum verilirdi. Caminin birçok ücretsiz dersiamları da vardı. Toplanan ahali *ilm-i feraizi* atalarından beri okuya gelmişlerdi (Evliya Çelebi, 1314: 194). Miras hukukunu içeren bu ilim dalı, ölen kişinin mallarının dini hükümler çerçevesinde mirasçılara paylaştırılmasını içermektedir.

b. Şeyhülkurra

Kârî (okuyucu) kelimesinin çoğulu olan kurrâ ile reis kelimesinden oluşan reîsülkurra, kıraat ilmini tamamlayan hafız ve kârîlerin reisini ifade eder. Kıraat ilmiyle ilgili literatürde daha çok şeyh kelimesi kullanılarak şeyhülkurra olarak yaygınlık kazanmıştır (Akakuş, 2007: 545). 25 Mart 1716 tarihinde bir akçe ile camide şeyhülkurra olan Abdurrahman'ın ölümü üzerine yerine oğlu Mehmet atanmıştır (VAD 1067: vr. 63b). Mart 1767'de Seyyid Mehmet'in ölümü üzerine ise diğer Seyyid Mehmet, mütevellinin arzı ve şeyhülislamın işaretiyle göreve atanmıştır (VAD 1057: vr. 68a; Temel, 2008: 46). Görevini yapan bir kişinin ölene kadar görevde kaldığı ve görevin babadan oğla geçtiği görülmektedir. Bu bilgilere göre, caminin bünyesinde kısmen darülkurra hizmeti verildiği de söylenebilir.

c. Hadis Şeyhi

Ağustos 1734'te Karamanoğlu İbrahim Bey'in bina eylediği Câmî-i Kebîr'in ramazan ayı ile ramazan ve kurban bayramları için hadîs şeyhi olmadığından günlük yarım akçe ücretle Hafız Mustafa naibinin arzıyla atanmıştı⁹²¹ (VAD 1073: vr. 26b).

4. Temizlikle İlgili Görevliler

Her vakfın temizlik işlerinde çalışanı bulunmaktadır. Aşağıda bu çalışanlardan ferrâş, çerağdar ve kayyım hakkında bilgi verilecektir.

⁹²¹ Hafız Mustafa'nın yeniden atandığı belirtildiği için 1727 yılına ait kayıttan belirtilen Cami-i Kebir'de hatip olanlar bayram günlerinde musallada hatip olagelmışlerdir denilerek caminin hatibi Seyyid Şeyh Mustafa'nın musallada hatipliğe atandığı belirtilmiştir. Zira bu uygulama, çok eskiden beri uygulana gelmişti. Musalladaki bu görevi ücretsiz olarak yapmışlardı (VAD 1143: vr. 32a; VAD 1073: vr. 25b, 26b, 28a).

(Karamanoğulları Beyliği)

a. Ferrâş

Caminin temizliğini yapan, caminin halısı gibi sergisini serip toplamakla görevli olan ferrâş Karamanoğlu Camii'nde de vardı. 7 Aralık 1706 tarihinde Karamanoğlu Camii'nde ferrâş olan Abdullah'ın beratının yenilenmesi, bu tarihten önce atandığını göstermektedir. 28 Ekim 1707'de bir akçe ile ferrâş olan Seyyid Mehmet ölünce Ali atanmıştı (VAD 1067: vr. 60b). Yarım akçe ile ferrâş olan Abdullah'ın çocuksuz ölümü üzerine ise Nisan 1737'de, Seyyid Ali Halife görev yapmaya başlamıştı (VAD 1073: vr. 27b). Abdullah ve Mehmet adlı kişilerin ikisinin de ferrâş olduğu ikisi de ölünce görevlerin Ali Halife de toplandığı anlaşılmaktadır. O da ölünce oğulları Seyyid Mehmet ve Seyyid Abdurrahman ortak olarak Mart 1747'de görev almıştı. Bu iki kardeş caminin bir akçe ile ferrâşı yarım akçe ile de kayyımı olarak görev yaparken Seyyid Mehmet ölünce onun hissesi de kardeşine devredilmiştir (VAD 1055: vr. 10a, 11b). Abdurrahman, Haziran 1777'e yılına kadar bu görevleri sürdürmüş, ölünce Seyyid Yusuf ve Seyyid Hasan atanmıştır (VAD 1064: vr. 34a). 1806'da Seyyid Yusuf ölünce onun hisseleri, Seyyid Hafız Mustafa ve Seyyid Hafız İsmail adlı kardeşlere verilmiştir (VAD 532: vr. 68b). Bunlardan Mustafa'nın çocuksuz ölümü üzerine 1815'te hissesi kardeşine geçmiştir (VAD 534: vr. 50b).

Camide ferrâş olan kişilerin aynı zamanda kayyımlık yaptıkları anlaşılmaktadır. 1806-1807'de günlük yarım akçe ile ferrâşlığına ve dörtte bir akçelik kayyımlık vazifesine sahip Seyyid Yusuf çocuksuz ölünce yerine Mustafa ve Hafız İsmail ortak olarak tayin edilmişlerdir. Bunlar, aynı zamanda Aksaray'ın çarşı içindeki Gök Minare'nin de müezzinleriydi. 1814-1815'te, Hafız Mustafa çocuksuz ölünce hissesi kardeşi Hafız İsmail'e verilmiştir. 1840-1841'de çocuksuz ölen Hafız İsmail'in yerine Aksaray naibinin bildirmesi ve evkaf nazırı Numan Mahir Bey'in tasvibiyle Mahmut oğlu Hafız Ali Halife tayin edilmiştir (Konyalı, 1974: 1275, 1277). Yarım hisse ferrâş, 1801 yılında atanan Seyyid Ahmet bin Seyyid Hasan idi. Diğer yarım hisse ile ferrâş ise Hafız Mehmet Efendi bin Hafız Ali, 18 Nisan 1853'te atanmıştı. 18 Ekim 1906'da ölünce görev, oğlu Ali Efendi'ye verilmişti (VAD 149: 2214, 2215).

b. Çerağdar

Caminin aydınlatılması ile ilgili görevli olan çerağdarın görevi, muhtemelen caminin kandil veya mumlarını akşam, yatsı ve sabah namazlarında yakıp söndürmekle birlikte bunların bakımlarını

yapmak olmalıdır. Ekim 1698'de Mehmet Bey Camii'nde yarım akçe ile çerağdar olan Ahmet görevi oğlu Ali'ye bırakmıştı (VAD 1134: vr. 92a). 1764 yılında ise aynı ücretle görevi yapan Ahmet ve Mehmet'in ölümü üzerine amcalarının çocuğu olan Molla Hasan bin Hüseyin atanmıştır (VAD 1057: vr. 67a). Haziran 1777'de ise camide bir akçe günlük ücretle çerağdar olan Seyyid Ali'nin çocuksuz ölümü üzerine Seyyid Yusuf ve Seyyid Hasan görev yapmıştır (VAD 1064: vr. 34a).

c. Kayyım

Kayyım, vakıf mütevellisi ve camilerin temizlik işlerini yapan görevli anlamına gelir. Cami ve mescit vakıflarının mütevellileri veya mütevellinin emrinde vakıf malını koruyan kişilerin kayyım diye anılması zamanla cami ve imaretlerin bakım ve temizliğini üstlenen görevlilere de kayyım denilmesini açıklayıcı mahiyettedir (Özmel, 2002: 107). Aksaray'daki caminin kayyım adı verilen görevlileri de caminin temizlik işlerinden sorumlu kişilerdir. Zira ferrâş olan bir görevli aynı zamanda kayyımdı. Bu görevi yapmak için ilim tahsil etmeye gerek yoktu. Zira bedenen yapılan bir işti. 28 Ekim 1707 tarihinde caminin bir akçe ile kayyımı Seyyid Mehmet'in ölümü üzerine oğlu Seyyid Ali atanmıştır (VAD 1067: vr. 60a). Bundan sonraki görevliler caminin ferrâşları ile aynıdır. Farklı isimlere görevlerin verilmesi çalışanların ücretlerini arttırmak için yapılmış olmalıdır. Günlük bir akçe ile kayyım olan es-Seyyid Ali Halife ile bir akçe ile ferrâş olan es-Seyyid Abdullah Halife, görevlerini terk ettiklerinden Eylül 1715'te bu görevlere her yönüyle layık olan Salih Halife'nin atanmasını vakıf mütevellisi Ali arz edince aynı yılın aralık ayında atama yapılmıştı (BOA, C. EV 5860). 1801'de yarım hisse kayyımlığa atanan Seyyid Ahmet bin Seyyid Hasan ile diğer yarım hisse kayyımlığa 18 Nisan 1853'te atanan Hafız Mehmet Efendi bin Hafız Ali idi. 18 Ekim 1906'da, Hafız Mehmet ölünce görev oğlu Ali Efendi'ye verilmişti (VAD 149: 2214, 2215).

5. Caminin Diğer Görevlileri

Vakfın idari, dini, eğitim ve temizlik hizmetlerinin daha iyi yürütülebilmesi için camide muvakkit, mîr-âb, keyyâl ve sâkî gibi görevliler de çalışıyordu.

a. Muvakkit

Namaz vakitlerini belirlenmesinde kullanılan çeşitli saatleri düzenleyen, bunların ayarlarına ve tamirlerine bakan görevliye muvakkit denir (Aydüz, 2006: 413). Yani namaz vakitlerini tespit edip

{ Karamanoğlu(arı Beyliği) }

müezzine bildiren görevlidir. Karamanoğlu İbrahim Bey Camii'nde de muvakkit olmadığından 4 Şubat 1707 tarihinde bir akçe ile Hacı Salih atanmıştı (VAD 1067: vr. 60b).

b. Mîr-âb

1699'da Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı'ndan Rumdiğin köyünün su yoluna mîr-âb olan Mehmet üzerinden Abdülkadir isimli kişinin aldığı müteveli tarafından belirtilmiş. 1700 yılında ise Mehmet'in hizmeti çok olduğundan Hamza adlı kişi ortak olarak atanmıştı (VAD 1134: vr. 92a).

c. Keyyâl

Karamanoğlu Camii'nde ölçme ve tartma işlerinden sorumlu olan keyyâl denilen görevliler vardı. Bunların görevi vakıf köylerinden elde edilen öşrün tartılması idi. 12 Nisan 1709 tarihinde Karamanoğlu İbrahim Bey Camii'nde keyyâl gerekli olduğundan Hacı Salih atanmıştı. Günlük bir akçe ücret alan Hacı Salih'in ölümü üzerine Temmuz 1728'de, Osman keyyâl olarak görevlendirilmişti. Aynı yıl Osman'ın ölümü üzerine Seyyid Ali atanmıştı (VAD 1067: vr. 61a; VAD 1144: vr. 23a, 23b).

d. Sâkî

Cami musluklarından sorumlu olan görevliye sâkî denirken musluk vakfının parasını idare eden kişi ise müteveli olarak adlandırılmıştır. Burada bahsedilen müteveli vakfın genel mütevellisinden, biri hariç, farklı kişilerdi. 1703-1704'te Karamanoğlu Camii'nin musluklarının para vakfının mütevellisi olmadığından vakfın mütevellisi Ali Halife atanmıştı (VAD 1134: vr. 93a).

10 Ocak 1712 tarihinde Karamanoğlu Camii'nde sâkî olan Budak ölünce oğlu Mehmet'e görev verilmişti (VAD 1067: vr. 62a). 2 Ekim 1712'de camide muslukçu olan Abdülgani üzerinden Bayram alınca Abdülgani görevde bırakılmıştı (VAD 1067: vr. 62a). Camideki musluğun birer akçe ile sâkîleri olan Abdülgani Halife ile Mehmet bin Budak rağbet etmediğinden diğer Mehmet 1723'te atanmış (VAD 1067: vr. 63a, 66b). Aynı yıl içerisinde caminin sakalık görevini ele geçirmek için mücadele edildiği, Abdülgani'nin yeniden atandığı, Bayram ölünce onun yerine de Yakup Halife'nin atandığı görülmektedir (VAD 1137: vr. 20b). Aynı yıl içerisinde iki farklı sâkînin görev yaptığı görülmektedir. Caminin musluğunun yarım akçe ile sâkîsi olan Mehmet ölmüş ve musluğun mütevellisi de olmadığından kardeşinin oğulları Hasan ve Ömer Halife'ye günlük bir

akçe ücretle 1764 yılında görev verilmişti (VAD 1057: vr. 67a). 1807'de onların çocuksuz ölümü üzerine ise Seyyid Ali, sâkî ve müteveli olmuştu (VAD 532: vr. 69a). Bu görevli, yarım akçe ile sâkî ve yarım akçe ile musluk vakfının mütevellisiydi. Ertesi yıl Ali, bu görevlerinden Ali bin İshak lehine feragat etmiştir (VAD 532: vr. 69b).

SONUÇ

Aksaray'da şehir parkı içinde yer alan Ulu Camii, tahrir defterlerinde Karamanoğlu Mehmet Bey Camii olarak geçmektedir. Ancak farklı kaynaklarda Karamanoğlu İbrahim Bey Camii olarak da zikredilir. Ancak Fatih devri kayıtları ile sonraki dönemlere ait kayıtları hem daha eski olması hem de o dönemlerde vakıflar konusunda daha sıkı bir denetim olması nedeniyle Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından yaptırıldığı söylenebilir. Osmanlı dönemine ait belgelerde geçen Cami-i Kebir ifadesi ise bugünkü kullanımın tam karşılığıdır.

Vakfın herhangi bir vakfiyesi görülemediğinden başlangıçtaki işleyişi hakkında bir fikir yürütmek oldukça zordur. Ancak Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren eldeki kayıtlar incelendiğinde vakfın gelirleri, görevlileri ve bunların ne şekilde harcanacağına dair bilgiler görülmektedir. Bununla birlikte minarenin yapımı ya da caminin tamiratı ile ilgili bilgilere de ulaşmak mümkün olmuştur. Caminin çeşitli tadilatlar neticesi günümüze kadar geldiğini ve bu tadilatların asıl yapıya zararlarının olduğunu da söylemek mümkündür.

Vakıfta müteveli, nazır, câbî, kâtip, imam, müezzin, cüzhân, devirhân, çerağdar, sermahfil, kayyım, ferrâş, Muhammediyye-hân, mu'arrif, aşırhân, vâizlik, hatiplik, hadis şeyhliği, dersiamlık, şeyhülkurra, muvakkıt, mîr-âb, sâkî, keyyâl gibi çeşitli hizmetlerinden sorumlu kişiler görev almıştır. Bu görevliler, aynı kurum içinde farklı işler yapabildiği gibi değişik kurumlarda da çalışabilmiştir. Bu sayede iş yapan kişilerin maaşı arttırılmıştır. Bu, görevlerin aile içinde tutulmak istendiğini göstermekle birlikte, vakıfta çalışanların iyi ücret almaları temin edilmek suretiyle tamamen işlerine konsantre olmaları da amaçlanmıştır. Vakıfların gelirleri o kurumlarda çalışanların da geliri olduğundan dolayı vakıflar, halk tarafından bir iş kapısı olarak görülmüştür.

Vakıflarda çalışanların görev süreleri ömürleri ile sınırlıdır. Kişinin vefatı ile vakfa yeni birinin atandığını görmek mümkündür.

Bazen ölen kişinin çocuksuz olması ile görev, tamamen yabancı birine geçmiştir. Bazen de görevli kendi rızasıyla görevinden çekilerek yerini başka birine devretmiştir. Bunun yanında bulunduğu mekanı çeşitli nedenlerden dolayı terk eden kişiler görevden alınarak görev başka birine verilmiştir. Göreve yeni atamalar dışında bazı durumlarda da kişilerin beratlarını kaybetmeleri sonucu yeniden berat verilmiştir. Görevli öldükten sonra yerine oğlu gelmesi gerekirken görevin başkası tarafından zorla alındığı durumlar da tespit edilmiştir. Bu tür haksızlıklar, kadı tarafından düzeltilirken haksızlık yapan kişilere herhangi bir ceza verilip verilmediği belgelerde yer almamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri (VAD)

149,531, 532, 533, 534, 535, 1055, 1056, 1057, 1058, 1059, 1060, 1064, 1065, 1067, 1072, 1073, 1134, 1137, 1140, 1143, 1144, 1064, 1167.

1.2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Evkâf (C.EV.): 3177, 4729, 5860, 10510, 31644.

Evkâf Defterleri (EV.d): 11855, 26021.

*Hatt-ı Hümayun (HAT):*26971.

Tapu Tahrir Defteri (TT.d.): 455.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I (1996). Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:32.

1.3. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri (TKGMA):

Tapu Tahrir Defterleri (TD): 565, 584.

2. Kitaplar, Makaleler ve Ansiklopedi Maddeleri

Aksaray'ın Tek Şer'iyye Sicili, (Hazırlayanlar: Orhan Özdil, Mustafa Fırat Gül, Eralp Yaşar Azap), Türkiye Barolar Birliği ve Aksaray Barosu Yayını, 2014.

AKAKUŞ, Recep, Reîsülkurrâ, *DİA*, C. XXXIV, İstanbul 2007, s. 545-546.

AYDÜZ, Salim, Muvakkithâne, *DİA*, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 413-415.

- DİEZ, Ernst-ASLANAPA, Oktay-KOMAN, Mahmut Mesut, *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1950.
- DÜLGERLER, Osman Nuri, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, TTK Yayınları, Ankara 2006.
- Evliya Çelebi, *Seyâhat-nâme*, (Yay. Ahmed Cevdet), C. III, İkdam Matbaası, İstanbul 1314.
- HORVATH, Bela, *Anadolu 1913*, (Çev. Tarık Demirkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1977.
- HUART, Cl., Aksaray, *İA*, C. I, MEB Yay., Eskişehir 1997, s. 274.
- İPŞİRLİ, Mehmet, Dersiam, *DİA*, C. IX, İstanbul 1994, s. 185-186.
- KAHRAMAN, Seyit Ali (2009). *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, C. I, İstanbul 1974.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, Aksaray Ulu Camii, *Vakıflar Dergisi*, S. X, Ankara 2006, s. 273-288.
- ORAL, M. Zeki, Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri, *Vakıflar Dergisi*, S. V, Ankara 1962, s. 23-78.
- ÖNKAL, Ahmet-BOZKURT, Nebi, Cami, *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 46-56.
- ÖZMEL, İsmail, "Kayyım", *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 107-108.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB Yayınları İstanbul 1993.
- PEDERSEN, Johs (1997). Hatib, *İA*, C. V/1, MEB Yay., Eskişehir, s. 363-365.
- SARRE, Friedrich, *Küçükasya Seyahati -1895 Yazı- Selçuklu Sanatı ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, (Çev. Dara Çolakoğlu), İstanbul 1998, s. 114.
- SÖNMEZ, Zeki *Başlangıçtan 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, TTK Yay., Ankara 1995.
- ŞAFAKCI, Hamit, Osmanlı Dönemi Konyası'nda Dersîamların Büyük Camileri Dershane Olarak Kullanmaları, *Bilgi Yolu*, S. IX, Konya 2006, s.164-172.
- TEMEL, Eşref, *Hurufat Defterleri'ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları (XVIII-XIX Yüzyıllar Arası)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.

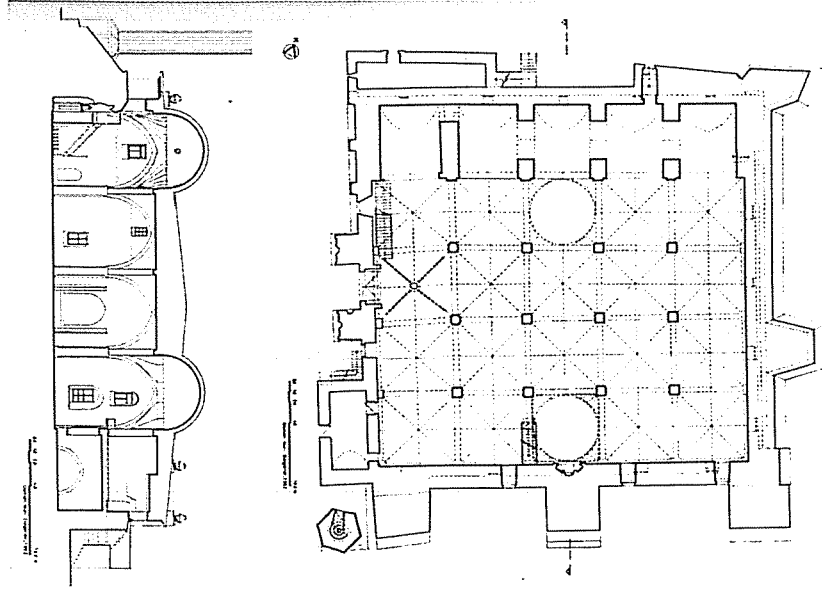
{ Karamanoğulları Beyliği }

YÖRÜK, Doğan, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı*, Tablet Kitabevi, Konya 2005.

UNAN, Fahri, *Kuruluşundan Günümüze Fâtiḥ Külliyesi*, TTK Yay., Ankara 2003.

UZLUK, Feridun Nafız, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*. Ankara 1958.

EKLER

Şekil 1: Aksaray Ulu Camii Plan ve Kesiti (Dülgerler'den)

Mütevelli	Tarih	Ücret	Atama Nedeni
Ahmet	Aralık 1692		Lazım
Ali-Abdülbaki	Mayıs 1693		Ölüm
Ali-İbrahim	Ocak 1694		Ölüm
Abdülbaki	Şubat 1697		Yenileme
Abdullah-Abdullah	Ekim 1698	1 Akçe	Anlaşmazlık
Ali	Ekim 1698	0,5 Akçe	Yenileme
Ahmet-Abdullah	Mayıs 1699		Ölüm
Ali-Mustafa	1722-1723	1 Akçe	Ölüm
Hasan	Şubat 1725	1 Akçe	Zayi
Hasan-Ahmet	Eylül 1753	1 Akçe	Ölüm
Ahmet-Hüseyin	Nisan 1757	1 Akçe	Ölüm
Hüseyin	Mart 1767	5 Akçe	Yenileme
Hüseyin	Mart 1774	5 Akçe	Zayi
Hüseyin-Ahmet	Ekim 1787	5 Akçe	Ölüm (Oğlu)
Ahmet-Ömer	Ocak 1802	5 Akçe	Ölüm (Çocuksuz)
Ömer-Hasan	Nisan 1809	5 Akçe	Ölüm (Çocuksuz)
Battal Efendi	1873-74		
Niyazi Efendi	1891-1892		

Tablo 1: *Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'ndeki Mütevelliler*⁹²²

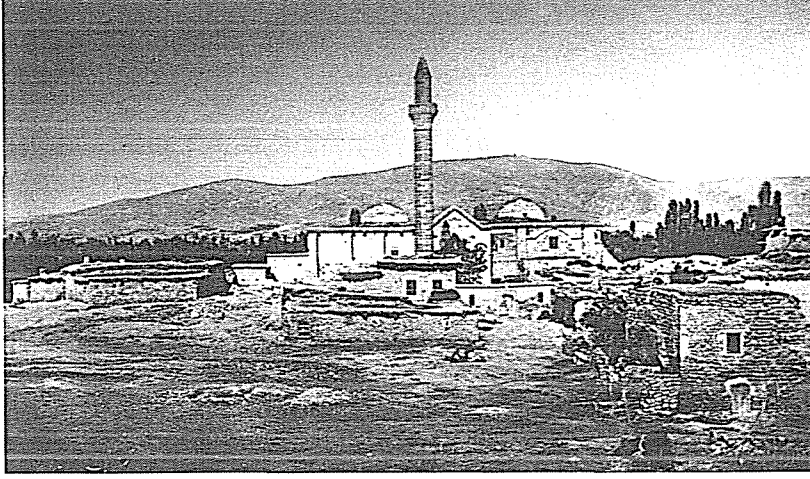
⁹²² Tablodaki veriler şu defterlerden çıkarılmıştır: VAD 1140: vr. 20b, 21a; VAD 1134: vr. 91b, 92a, 94a; VAD 1067: vr. 61a; VAD 1137: vr. 20b, 21b; VAD 1055: vr. 12a; VAD 1056: vr. 72b. VAD 1059: vr. 71b; VAD 1060: vr. 59b; VAD 531: vr. 50a; VAD 533: vr. 59a.

Karamanoğulları Beyliği

Vâiz	Tarih	Görevi	Ücret	Atanma Nedeni
Abdullah	Şubat 1700	Vâiz		Gerekli
Ali	Aralık 1718	Orta kürsî vâizi		Gerekli
Ali-Mustafa	Ağustos 1728	Orta kürsî şeyhi		Görevi terk
Mustafa	Ekim 1732	Orta kürsî şeyhi		Yenileme
Ahmet	Nisan 1750	Eyyâm-ı Selâse ve Erba'a Şeyhi		Gerekli
Mustafa	Ağustos 1751	Yevm-i sebt ve ahad vâiz	hasbi	Olmadığından
Ali-Yakup	Haziran 1766	Orta kürsî vâizi	0,5 akçe	Ölüm (Oğlu)
Yakup-İsmail	Mart 1767	Orta kürsî şeyhi		Ölüm (Çocuksuz)
Yakup-İsmail	Haziran 1770	Orta kürsîde ramazân-ı şerîfde yevm-i isneyn ve pençşenbe'de	10 akçe	Ücret tayini
İsmail	Temmuz 1776	Orta kürsîde ramazân-ı şerîfde yevm-i isneyn ve pençşenbe'de vâiz ve nasih	10 akçe	

Tablo 2: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'ndeki Vâizler⁹²³

⁹²³ Tablodaki veriler şu defterlerden çıkarılmıştır: VAD 1144: vr. 23a; VAD 1134: vr. 92a; VAD 1067: vr. 64a; VAD 1073: vr. 25b; VAD 1055: vr. 11a, 11b; VAD 1057: vr. 67b, 68a. VAD 1072: vr. 104a; VAD 1065: vr. 33b.

Fotoğraf 1: Ulu Camii'nin 1895 Yılı Görünümü (Sarre'den)